

Bozkurt Aran¹
Ticaret Çalışmaları Merkezi Direktörü

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ 14'ÜNCÜ BAKANLAR TOPLANTISI

GİRİŞ

Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 14. Bakanlar Konferansı (MC14), 26-29 Mart tarihlerinde Kamerun Yaunde'de yapılmıştır. DTÖ'nün en yüksek karar alma organı olan Bakanlar Konferansı'na Türkiye'den Ticaret Bakanı Prof. Dr. Ömer Bolat katılmıştır. Konferans sonuçlarına ilişkin DTÖ sekretaryasının yaptığı açıklamalara ve bildirimlere buradan ulaşılabilir.²

Ayrıca Konferans Başkanlığını yürüten Kamerun Ticaret Bakanının şahsi olarak konferansın sonuçlarına ilişkin yayınladığı özeti içeren DTÖ belgesi de önemli bilgiler sunmaktadır.³ Bazı önemli konuların “zaman yetersizliği” nedeniyle DTÖ'nün Cenevre'de yapacağı toplantılarda ele alınacağı bildirilmiştir. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

- DTÖ Reformu ve Çalışma Planına ilişkin Yaunde Bakanlar Deklarasyonu taslağı
- Elektronik Ticaretle ilgili Bakanlar Kararı taslağı
- TRIPS Anlaşması'na Aykırı Olmayan Durum Şikâyetlerine İlişkin Moratoryum hakkında Bakanlar Kararı taslağı
- En az gelişmiş ülkeler (LDC) paketi

Gelinen aşamada, Yaunde'de tartışılan bu konuların çözümünün ileriye ertelenmesi, DTÖ açısından dikkate değerdir. Varılan ilk sonuç, çok taraflı ticaret sisteminin içinde bulunduğu yapısal krizi aşmak bir yana, krizin derinliğini ve sürekliliğini kanıtlandığıdır. Konferans sonrasında yapılan

¹ <https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1257>

² https://www.wto.org/english/news_e/news26_e/mc14_30mar26_354_e.htm

³ <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=Q:/WT/MIN26/35.pdf&Open=True>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

değerlendirmeler, DTÖ'nün giderek "sonuç üretmeden ilerleyen" bir yapıya dönüştüğüne işaret etmektedir.⁴

Uluslararası basın ve politika analizlerinde, MC14'ün yalnızca bir müzakere başarısızlığı değil, aynı zamanda sistemin karar üretme kapasitesinde derin bir aşınmanın göstergesi olduğu vurgulanmaktadır.

MC14 sonunda kapsamlı bir sonuç bildirisi üzerinde uzlaşa sağlanamamış, reform gündemi ilerletilememiş ve temel müzakere başlıklarında kayda değer bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu durum, çok taraflı sistemin "sistemik bir kriz" ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. 2026 yılında tepe noktasına ulaşan gelişmeler, çok taraflı ticaret sisteminin jeo-ekonomik stratejileri şekillendirdiğini göstermektedir.

Temel olarak DTÖ, artık ilerleyen ancak sonuç üretmekte zorlanan bir kurumsal yapı görünümünü vermektedir. E-ticaret moratoryumu uzatılamamış, tarım müzakerelerinde ilerleme sağlanamamış ve anlaşmazlık çözüm sistemi işlevsizliğini sürdürmüştür. ABD tarafından geliştirilen "karşılıklı esaslı tarife yaklaşımı", DTÖ'nün en etkin yapı taşlarından biri olan "En Çok Kayrılan Ülke-MFN" kuralını fiilen aşındırmıştı. Böylece tarifeler sadece ticari işlemleri kısıtlamasının ötesinde anlam kazanmış, siyasi konularda çözüm arayışlarının da bir aletine dönüşmüştür.

1998 yılında Cenevre'de yapılan İkinci Bakanlar Toplantısı sırasında, elektronik ortamda iletilen ürünlere (örneğin yazılım, müzik, veri akışları) **gümrük vergisi uygulanmaması** yönünde geçici bir karar alınmıştı. Böylece "E-commerce Moratorium" kararı ile elektronik iletimlerden vergi alınmayacağı kararlaştırılmıştı. Geçici olduğu her uzatmada tekrar edilmekle beraber, yapılan bakanlar toplantılarında uzatılması kabul görmüştü.

Bu kararın bugüne kadar kabul görmesinin nedeni, DTÖ içinde "Gelişen Ülkeler (GÜ)" ile "Gelişme Yolundaki (GYÜ)" ülkeler arasında karşılıklı bir anlayış birliğinden kaynaklanmıştı. Bu defa ülkelerle arasındaki anlayışın farklılaşması ve DTÖ'nün etkinliğinin azaldığı algısının yaygınlaşması, bu konunun çözümünün zamana bırakılması sonucunu doğurmuştu. MC14'de moratoryumun uzatılması kararı çıkmamıştır.

GÜ'ler dijital ticaretin serbest kalmasını; veri ve inovasyon akışını öncelemektedir. Diğer taraftan "GYÜ"ler arasında vergi kaybı ve dijital sanayileşme alanında geri bırakılma endişesi hâkim görüş olarak ileri sürülmüştür.

1998 yılında DTÖ bünyesinde kabul edilen e-ticaret moratoryumu, dijital iletimlere gümrük vergisi uygulanmamasını öngörerek küresel dijital ticaretin önünü açmış; ancak aradan geçen çeyrek yüzyıla rağmen geçici statüsünü koruyarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında devam eden yapısal bir politika ayrışmasının odağı haline gelmiştir.

⁴ Merie A. Hinrich; "The WTO cannot keep calling a delay a result"; 31 Mart 2026; Hinrich Foundation.

MC14: Ertelemenin Kurumsallaşması

Konferansın genel tablosu, DTÖ'nün müzakere fonksiyonunun ciddi biçimde zayıfladığını göstermektedir. Tarım müzakerelerinde ilerleme sağlanamamış, balıkçılık sübvansiyonlarının ikinci aşaması sonuçlandırılmamıştır.⁵ Reform tartışmaları ise somut bir yol haritasına dönüşmemiştir.

Bu durum, yalnızca siyasi irade eksikliğine değil, aynı zamanda sistemin karar alma mekanizmalarının yapısal sınırlarına işaret etmektedir.

Sürekli Ertelemenin Sürdürülemezliği

MC14 sonrasında öne çıkan en önemli tespit, sonuçların sürekli ertelenmesinin artık sürdürülebilir olmadığıdır. Hinrich Foundation'ın "*The WTO can not keep delaying results*" başlıklı analizinde de vurgulandığı üzere, mevcut sistem üyeler arasında asgari uzlaşmayı dahi zorlaştırmaktadır.⁶

Bu durumun temelinde, DTÖ'nün konsensüs esasına dayalı karar alma yapısı bulunmaktadır. Her üyenin veto hakkına sahip olması, özellikle egemenlik alanına giren konularda müzakereleri tıkamakta ve sonuç üretimini geciktirmektedir. Buna ek olarak artan jeopolitik gerilimler, ticaret konularını teknik zeminden uzaklaştırarak stratejik rekabetin bir unsuru haline getirmiştir.

Sonuç olarak, DTÖ içinde ilerleme sağlanamayan alanlarda üyelerin alternatif mekanizmalara yönelmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Çoklu Yaklaşım: Zorunlu Bir Uyum Arayışı mı?

E-ticaret ve yatırım kolaylaştırma gibi alanlarda plurilateral (çoklu) girişimlerin öne çıkmasının DTÖ'ye esneklik sağlayacağı ileri sürülmektedir. MC14 sonrasında en belirgin eğilim, DTÖ bünyesinde plurilateral anlaşmaların önem kazanmasıdır. Tüm üyelerin katılımını zorunlu kılmayan bu yaklaşım, ilerlemek isteyen ülkelerin kendi aralarında anlaşarak belirli alanlarda kural oluşturmaya imkân tanımaktadır.⁷

E-ticaret, yatırım kolaylaştırma ve hizmet ticareti gibi alanlarda bu tür girişimlerin artması beklenmektedir. Bu yaklaşım, sistemin tamamen kilitlenmesini önleyen pragmatik bir çözüm olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte plurilateralizmin yaygınlaşması, sistemin parçalanması ve kapsayıcılığın azalması gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin karar alma süreçlerinden dışlanması ihtimali, dikkatle değerlendirilmelidir.⁸

⁵ https://www.wto.org/english/news_e/news26_e/mc14_30mar26_354_e.htm

⁶ https://www.google.com/search?q=Hinrich+Foundation%2C+The+WTO+cannot+keep+delaying+results%2C+2026.&rlz=1C1GCEA_enTR1174TR1174&og=Hinrich+Foundation%2C+The+WTO+cannot+keep+delaying+results%2C+2026.&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDYzMDNqMGo0qAIAAsAIB&sourceid=chrome&ie=UTF-8

⁷ https://www.google.com/search?q=%5D+IMF+%26+World+Bank%2C+Goeconomic+Fragmentation+and+Trade%2C+2024%E2%80%932025.&rlz=1C1GCEA_enTR1174TR1174&og=%5D+IMF+%26+World+Bank%2C+Goeconomic+Fragmentation+and+Trade%2C+2024%E2%80%932025.&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDU4ODdqMGo5qAIGsAIB8QWGkg1bWIRYPPEFhpINW1iEWDw&sourceid=chrome&ie=UTF-8

⁸ https://www.google.com/search?q=%5D+UNCTAD%2C+Multilateralism+and+Development%2C+2023.&rlz=1C1GCEA_enTR1174TR1174&og=%5D+UNCTAD%2C+Multilateralism+and+Development%2C+2023.&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIHCAEQIRigATIHCAlQIRigAdIBCTEwNijzaiBqOagCBrACAFEF4LQt5c_NAZnxBeC0LeXPzQZGZ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

ABD'nin tutumu

Tarihsel olarak DTÖ'nün kurucu ve lider aktörü olan ABD, artık sistemi yönlendiren değil, **sisteme yeni sınırların getirilmesini öneren bir konuma gelmiştir**. Bu durum, arkasında ABD olmayan herhangi bir reform sürecinin tıkanmasına neden olmaktadır. ABD'nin yaklaşımında dikkat çeken unsur DTÖ kurallarını tamamen reddetmek değil **seçici şekilde uygulamak**. **DTÖ'nün en önemli özelliği olan anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasının ana konumunda olan Temyiz Organı'nın (Appellate Body) yeniden işler hale getirilmesini engellemeye devam etmesidir**.

DTÖ reform sürecinde gelişmekte olan ülkeler, özellikle Hindistan öncülüğünde, kalkınma alanlarını daraltacak yeni yükümlülüklerle karşı direnç göstermekte; Brezilya gibi bazı aktörler ise daha esnek ve seçici bir reform yaklaşımını desteklemektedir. Bu farklılaşmaya rağmen GYÜ'lerin ortak paydası, mevcut hak ve esnekliklerin korunmasıdır. Bu durum, ABD'nin reform gündemi ile temel bir uyumsuzluk yaratmakta ve müzakerelerin ilerlemesini zorlaştırmaktadır.

SON SÖZ

Müzakere fonksiyonundaki zayıflamaya rağmen DTÖ'nün tamamen işlevsiz hale geldiğini söylemek mümkün değildir. Örgüt, bağlanmış tarifeler sistemi, şeffaflık ve bildirim mekanizmaları yoluyla küresel ticaretin öngörülebilirliğini sağlamaya devam etmektedir.

Bu çerçevede DTÖ, aktif ve sürekli bir müzakere platformu olmaktan uzaklaşsa da, uluslararası ticaretin normatif çerçevesini oluşturan temel bir referans noktası olmayı sürdürmektedir. Bu durum, çok taraflı sistemin ortadan kalkmadığını, ancak işlev değiştirdiğini göstermektedir.

MC14 sonrası ortaya çıkan tablo, Türkiye açısından hem fırsatlar hem de riskler içermektedir. DTÖ'nün zayıflaması, kurallara dayalı sistemin aşınması anlamına gelmekte ve büyük ekonomilerin tek taraflı uygulamalarına daha fazla alan açmaktadır. Bu durum, Türkiye gibi orta büyüklükteki ekonomiler için belirsizlikleri artırmaktadır.

Öte yandan plurilateral girişimlerin artması ve ticaretin alternatif koridorlar üzerinden yeniden şekillenmesi, Türkiye açısından yeni fırsatlar sunmaktadır. Avrupa Birliği ile mevcut entegrasyon düzeyi ve üretim standartları, Türkiye'nin bu yeni ticaret mimarisinde aktif rol almasına imkân sağlayabilecek önemli avantajlardır.

Bu çerçevede, Türkiye'nin DTÖ reform sürecine yapıcı katkı sağlaması ve plurilateral girişimlerde yer alarak yeni yapıya uyum göstermesi önem taşımaktadır.

MC14, DTÖ'nün içinde bulunduğu krizi çözmediği gibi krizin yapısal niteliğini daha görünür hale getirmiştir. Sürekli ertelenen sonuçlar ve tıkanan müzakere süreçleri, mevcut sistemin sürdürülebilir olmadığını ortaya koymaktadır. Kurallara dayalı ticaret sistemini bazı güçlü dinamikler şekillendirmektedir. Jeopolitik ortamın giderek sertleşmesi ve rekabet seviyesinin yükselmesi, aynı ittifakın üyelerinin dahi "ticaret politikalarını" klasik ekonomik araç olmaktan çıkarıp stratejik bir güç aletine dönüştürmesine neden olmaktadır.

Bugün gelinen noktada DTÖ'nün önünde iki temel seçenek bulunmaktadır: ya çok taraflı sistem reforme edilerek yeniden işler hale getirilecek ya da plurilateral yapılar üzerinden daha esnek bir ticaret düzeni şekillenecektir. Mevcut eğilimler, ikinci seçeneğin giderek ağırlık kazandığını göstermektedir.